

Козловський В. І., кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського університету внутрішніх справ

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Вагомим і найдавнішим пластом української термінологічної лексики є правничі термінології. Її формування пов'язане з нормами звичаєвого права, що були зафіксовані у таких писемних пам'ятках, як «Руська правда», договори Русі з греками (907, 911, 944) та інших документах цього періоду. У цей час активно використовується лексика на позначення дій, пов'язаних із кримінальними злочинами. Зустрічаємо наступні терміни: судъ (суд, розгляд справи), голова (вбивство), головникъ (убивця), послухъ (свідок), правда (закон, збірник правил судового процесу) тощо. Незважаючи на це, у давньоруських пам'ятках є ціла низка термінів на позначення вбивства, крадіжки, майнових злочинів. Дослідники, зокрема Василькова Л., відзначають, що поняття «злочин» і «кара» в сучасному розумінні на той час ще не сформувалися [1; с. 87]. Юридична лексика активно розвивається у процесуально-юридичних документах XVII–XVIII століття. Так, дослідник Б. Стецюк, аналізуючи Статут Богдана Хмельницького та гетьманські універсали, зосереджується на дослідженні лексико-семантичної групи термінів на позначення «злочину, правопорушення». Виділяє назви злочинів і злочинних дій, що спрямовані проти життя людини: убійство, поранення, муки, гвалт, насиліє, забити, замордувати, панства збавити тощо. Злочини проти честі і гідності людини знайшли своє відображення у таких номінативах: опороченіє, утиск, кривда, клепати, лжити. Значно розвинутою була термінологія на означення злочинців. Наприклад, особи, які зазіхають на чужу власність, у документах фігурують під назвами прибуш, воровские люди, вор тощо, а ті, які вчинили державну зраду або порушили етичні норми, найменувалися як зрайца, своевольник, хулитель, непослушний. Розвивається і лексика на позначення

покарань. Виділяють загальні назви (вина, штраф, головщина, куна) та назви, що розкривають поняття «смертний вирок» і рішення суду на призначення тілесних покарань (горлом карати, кінчати життя на шибениці, четвертування, огнем казнить). Дослідники відзначають, що найбільшу частину криміналістичних термінів складають власне українські лексеми (забити, поранення, муки, насиліє, безчестя, вимагати, кривда), але виділяють і терміни похідні від праслов'янських основ (злодійство, красти, даток) та запозичені з інших мов (замордувати, турбація, штраф, шкода, карцер). Криміналістична термінологія розвивалася у межах відповідних документів. Так, у XVIII ст. використовується процесуально-юридична документація. Серед неї виділяють слідчу документацію основу якої становили «розиски», «інквізиції». У цих правових текстах містилися свідчення очевидців про ті чи інші злочинні дії, проступки. Починає формуватися й структура самих кримінально-процесуальних документів. Наприклад, розиск (інквізиція) уже має трикомпонентну структуру [2, с. 150]. Дата і казусно-мотивувальна преамбула становить початковий протокол, далі йде основна частина. Третій компонент називався есхатокол або заключний протокол і містив підписи авторів зізнання, свідків, уповноважених осіб. Особливий інтерес становлять «повинні підписки». Це своєрідна сповідь-каяття та особисте зобов'язання, що давала можливість уникнути судового процесу. Основу оповіщувальної документації, що відбивала традицію виклику до суду, становив позов (позовний лист). У 80–90-х рр. XVIII ст. поруч із позовом вживається термін повістка (оповістка). Важливим періодом у розвитку криміналістичної термінології є кінець XIX – початок та перша половина XX століть. Адже великий вплив на формування української термінології загалом мали культурно-просвітницькі організації, що функціонували у Києві, Харкові, Полтаві у 60–90-х рр. XIX ст. У 1918–1933 рр., зокрема у період УНР, активно починає розвиватися українська лексикографія, зокрема юридична. Проте, з 1934 року припиняється процес українізації та активно формується спільнота під назвою «советский народ». Таким чином, на

цьому етапі, завершилася активна фаза розвитку не лише криміналістичної, а й правової термінології загалом. Формування мови українського права тісно пов'язане з розвитком державності. Проте, як справедливо зазначають деякі науковці, «становлення й формування термінології українського права відбувалось у надзвичайно складних і несприятливих історико-політичних умовах» [3, с. 120].

Загалом за своїм складом українська криміналістична термінологія «є частиною загальнолітературної лексики і значною мірою створюється на її основі, їй властиві лексико-семантичні явища, що характеризують лексику взагалі – полісемія, омонімія, синонімія, паронімія тощо» [5, с. 60]. Українська правнича термінологія перебуває у постійному процесі свого розвитку. Разом із суспільно-побутовими та історичними явищами, зникає цілий пласт термінів, наприклад, пов'язаних із смертною карою. Як стверджують сучасні мовознавці, криміналістична термінологія, будучи динамічною системою, потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел

1. Василькова Л. Функціонування лексики кримінального права в писемних пам'ятках Київської Русі / Л. Василькова // Українська термінологія і сучасність. – Київ, 2009. – Вип. 81. – С. 84–85.
2. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. : зб. документів. – Київ : Наук. думка, 1993. – 392 с.
3. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси її творення / Н. Шеремета // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. – 2013. – № 765. – С. 120–123.
4. Шеремета Н. Історичні процеси творення правничої термінології в синхронному та діахронному аспектах / Н. Шеремета // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. учасників XII Міжнар. наук. конф. (Львів, 27–29 верес. 2012 р.). – Львів, 2012. – С. 122–127.
5. Гапонова Л. Синонімія в українській криміналістичній термінології // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – 2013. – С. 60–65.